

Publiku nimel, publiku kiuste. Ülevaade Endla 2025. aasta repertuaarist

Meelis Oidsalu

See siin on ülevaade Endla teatri 2025. kalendriaasta repertuaarist, aga teatris endas käib kunstiline ajaarvamine endiselt hooajapõhiselt. „Hooaja kaupa on kuidagi lihtsam ja loogilisem,“ ütleb teatri kunstiline juht Ingomar Vihmar. „Samas käib ju palju asju ka aasta kaupa: raha arvestus käib aasta kaupa, teatriauhinnad antakse aasta kaupa. Ise ma mõtlen ikkagi hooaja kaupa, kui teen plaane. Ma ei tee aasta-, vaid hooajaplaane. See on loogiline.“

Vestlesin kümnendat hooaega Endla loomingulise juhi rolli täitva Vihmariga 12. märtsil ja teatris teist hooaega lõpetanud näitleja Astra Irene Susiga 20. märtsil. Lugeja leiab siit tekstist nende vestluste katked.

Mullune oli Endla jaoks kunstiliselt vägagi edukas kalendriaasta. Nils Mattias Steinberg pälvis Eesti teatri aastaauhindade jagamisel parima kõrvalosa Theodori Silma Valentine Coverly rolli eest lavastuses „Arkaadia“¹. Salme Reegi nimeline auhind anti Kaili Viidasele lavastuse „Semud ja sellid“² eest, sh kunstnikutöö eest. Kristallkingakese auhind läks aga Astra Irene Susile, kel oli mullu Endlas korraga kaheksa rolli.

¹ „Arkaadia“, autor Tom Stoppard, tõlkija Anu Lamp, lavastaja Elmo Nüganen, kunstnik Kristjan Suits, kostüümikunstnik Kristine Pasternaka, valguskujundaja Margus Vaigur, helilooja ja muusikaline kujundaja Jaak Jürisson, videokunstnik Epp Kubu. Osades Sonja Nüganen, Ott Raidmets, Andrus Vaarik, Meelis Rämmeld, Enn Keerd, Carita Vaikjärv, Ago Anderson, Saara Nüganen, Fatme Helge Leevald, Märt Avandi, Nils Mattias Steinberg ja Tair Tiitus. Esietendus 25.10.2025 Endla teatri suures saalis.

² „Semud ja sellid“, autor Karl Ristikivi, dramatiseerija Ott Kilusk, lavastaja ja kunstnik Kaili Viidas, muusikaline kujundaja Feliks Kütt, valguskujundaja Iiris Purge, käsitöömeistrid Sigre Kodasma, Signe Sume, Kati Vlassov, Ülve Rabbi, Silja Koppel, Kaido Torn ja Kaili Viidas. Osades Liis Karpov ja Sten Karpov. Esietendus 11.12.2025 Endla teatri ärklisaalis.

„Arkaadia“ (Endla). Hannah Jarvis – Saara Nüganen, Valentine Coverly – Nils Mattias Steinberg. Foto Gabriela Järvet

Astra Irene Susi helistas Vihmarile ise enne lavakooli lõppu: ta tahtis tulla Pärnu teatrisse. Vihmar ütleb, et tal on alati olnud kuidagi nii, et need inimesed, kes ise väga tahavad siia tulla, ongi need õiged. Astra puhul sai ta kohe aru, et ta peaks siia tulema. „Ma helistasin Ingomarile ja ütlesin, et kui ta arvab, et ma võiksin neile sobida, siis tahaksin temaga kohtuda. 2024. aasta aprilli alguses kohtusimegi, rääkisime ja käisin Ingomari „Tõde ja

„Juulikuu lumi“ (Endla). Esitajad Nils Mattias Steinberg, Jaan Rekkor, Astra Irene Susi, Kadri Rämmeld ning esiplaanil Priit Loog. Foto Gabriela Järvet

õigust“³ vaatamas. Pärast seda ma olin täiesti kindel, et tahan ühineda nende trupiga,“ selgitab Susi.

Repertuaar kui trupipoliitika

Miks rääkida näitlejatest repertuaariülevaates? Teater valib materjale selle järgi, mida ta tahab öelda, või ka selle järgi, mida trupp on võimeline kõige veenvamalt mängima. See on väga oluline mõõde. Sageli räägitakse repertuaarist kui teatri näost: on see klassikaline, nüüdisaegne, meelelahutuslik, eksperimenteeriv, poliitiline. Aga sama tugevalt kujundab teatri nägu trupp. Publik ei tule sageli ainult lavastust vaatama, vaid ka kindlat näitlejat, kindla põlvkonna esindajaid trupis, ansamblitunnetust, tuttavat mängulaadi. Repertuaaripoliitika on alati ka trupipoliitika. Kui teater valib repertuaari, siis ta ei vali

³ „Tõde ja õigus V“, autor A. H. Tammsaare, dramatiseerija, lavastaja, kunstnik ja muusikaline kujundaja Ingomar Vihmar, valguskunstnik Margus Vaigur, lauluõpetaja ja laulusõnade autor Feliks Kütt. Osades Märt Avandi, Andrus Vaarik, Kleer Maibaum, Tambet Seling, Ando Loosaar, Karin Tammaru, Kadri Rämmeld, Kaido Torn, Priit Loog, Jaan Rekkor, Ireen Kennik, Inger Lilles-Nestor ja Ago Anderson. Esietendus 02.02.2024 Endla teatri Küünis.

ainult teoseid, vaid otsustab ühtlasi, kes saab kandvad rollid, millised näitlejatüübid esile tõusevad ja kas trupp areneb või kordab ennast.

Kui Ingomar Vihmar Endlasse tuli, oli teatris kolmteist näitlejat. Nüüd on ligi kaks korda rohkem. Tema ajal on juurde tulnud näitlejaid, kellest on saanud Endla „nägu“: Märt Avandi (lahkus trupist mullu sügisel), Meelis Rämmeld, Sten Karpov, Liis Karpov, Saara Nüganen, juba mainitud Astra Irene Susi, Andrus Vaarik. Pärnu Endlal on üks tugevamaid truppe Eestis. Astra Irene Susi, kel on pakkuda trupi noorema liikme veri-värske pilk, kiidab just põlvkondadevahelist sidet, mida ta Endlas tunnetab. Et seal ei ole „vanasid ja noori“. On kolleegid, mõnest on saanud ka sõber, ja pole vahet, kui vana või noor ta on, millisest põlvkonnast.

Et lavastus võib saada trupi näo, selle eredaks tõendiks on Quentin Dupieux' filmi „Yannick“ (2023) põhjal valminud „Juulikuu lumi“⁴, mille kohandatud dramaturgia on ositi tehtud n-ö Jaan Rekkori pealt. Teiste pealt veidike ka, aga Rekkori näitlejakuvand või selle üle viljeldav (enese)iroonia moodustab näidendis olulise osa. Aga et „Juulikuu lumi“ Endlas just möödunud aastal lavale jõudis, on juhus.

Mitu aastakäiku ühes hooajas

Ingomar Vihmar: „Üsna palju repertuaari planeerimisest on ikkagi minu peal. Eriti mis puudutab välislavastajaid. See protsess on palju pikem kui üks hooaeg. Näiteks Juhan Ulfsakiga: „Juulikuu lumi“ tuli nüüd välja, aga see protsess on kestnud aastaid. Ma olen temaga kümme aastat rääkinud, et ta võiks midagi siin teha. Et see nüüd just sellel hetkel juhtus, oli puhas juhus.

Mõne külalislavastajaga käib see kiiremini: tuleb idee, tekib õige aeg, sobib graafikusse ja saab tehtud. Aga see [repertuaari koostamine] on väga tunnetuslik protsess. Sa sobitad näitlejaid, materjali, lavastajaid – see on nagu pusle. Kui see lõpuks kokku saab, siis tundubki, et jah, nüüd on hooaeg koos. Aga tegelikult on see aastatepikkuse töö tulemus.

Elmo Nüganeniga oli näiteks samamoodi – kulus aastaid. Ta tuli lõpuks siis, kui kõik sobis. Need protsessid realiseeruvad vahel alles kuue-seitsme aasta pärast.“ Vihmar lisab, et eelmine aasta oli lihtsalt selline, mil mitu asja, mida oli kaua tahtnud, said korraga teoks.

⁴ „Juulikuu lumi“, lavastaja Juhan Ulfsak, dramaturg Eero Epner, kunstnik Kairi Mändla, kostüümikunstnik Kärt Hammer, helilooja ja muusikaline kujundaja Astra Irene Susi, valguskunstnik Margus Vaigur. Osades Kadri Rämmeld, Astra Irene Susi, Jaan Rekkor, Priit Loog, Nils Mattias Steinberg, Ülve Rabbi ja Tarmo Jürgens. Esietendus 13.06.2025 Endla teatri Küünis.

Eelmisel kalendriaastal esietendunud lavastustega olid Endlas seotud lausa viis külalis-lavastajat. Katrin Pärn ja Janek Savolainen tõid välja Arthur Milleri „Salemi nõiad“⁵, Nüganen „Arkaadia“ ning Tiina Mälberg lastelavastuse „Nösperi Nönni natuke“⁶. Ingomar Vihmar, kes enamasti ongi lavastanud kaks korda kalendriaasta kohta (tal on selline leping), tõi lavale Vaino Vahingu „Suvekooli“⁷ (teine teatri aastaauhinna nominatsioon Nils Mattias Steinbergile, sedakorda peaosa eest) ja „M & M ehk Kosjakased“⁸. Publikul oli kõige keerulisem suhet luua Laura Jaanholdi lavastusega „Julia, Julia!“⁹. Lavastus läks juba aasta lõpuks repertuaarist maha.

Ehk hirmutas teema publiku ära. Lavastuse reklaamis öeldi väga otse välja, et see räägib naisest, kes laseb oma perekonna maha, sest ei näe oma olukorras enam väljapääsu.

„Aga need teemad tuleb ju teatris käsile võtta,“ leiab Vihmar. Talle tundub lausa imelik, et kõigi teatrite kõik saalid peavad kogu aeg täis olema. Kuidas saab kõik olla kogu aeg selline, mis kõigile nii väga meeldib? See tundub kahtlane. „Teisest küljest oleme me selle täissaaliga nii harjunud, et kui publikut on vähem, siis tundubki kohe, et midagi on valesti.“

⁵ „Salemi nõiad“, autor Arthur Miller, tõlkija Virve Aruoja, lavastajad, kunstnikud ja muusikalised kujundajad Katrin Pärn ja Janek Savolainen, kostüümikunstnik Triinu Pungits, valguskunstnik Margus Vaigur. Osades Fatme Helge Leevald, Saara Nüganen, Ireen Kennik, Liis Karpov, Carmen Mikiver, Kadri Rämmeld, Meelis Rämmeld, Sten Karpov, Ago Anderson, Sander Rebane, Enn Keerd, Andrus Vaarik, Märt Avandi, Karl-Andreas Kalmet, Ando Loosaar, Kristelle Kohv, Miira Vara, Nikool Abel, Marta-Liisa Õun, Hetlin Kiisler ja Kerlin Kiveste. Esietendus 08.03.2025 Endla teatri suures saalis.

⁶ „Nösperi Nönni natuke“, autor Silvia Rannamaa, dramatiseerija Kristiina Jalasto-Kallas, lavastaja Tiina Mälberg, kunstnik Liina Tepand, helilooja Mingo Rajandi, lauluõpetaja Liina Tralla, valguskunstnik Karmen Tellisaar, liikumisjuhid Külli Roosna ja Kenneth Flak, nukutöö konsultant Teele Uustani. Osades Kleer Maibaum, Luisa Lõhmus, Ireen Kennik, Karin Tammaru, Kati Ong, Tambet Seling ja Oskar Seeman. Muusika salvestasid Mingo Rajandi, Andres Kaljuste, Tobias Tammearu, Marek Talts, Martin Petermann ja Liina Tralla. Esietendus 20.11.2025 Endla teatri suures saalis.

⁷ „Suvekool“, autor Vaino Vahing, lavastaja, kunstnik ja muusikaline kujundaja Ingomar Vihmar, valguskunstnik Margus Vaigur. Osades Jaan Rekkor, Kleer Maibaum, Nils Mattias Steinberg, Astra Irene Susi, Ingomar Vihmar ja Kati Ong. Esietendus 17.04.2025 Endla teatri Küünis.

⁸ „M & M ehk Kosjakased“, autorid W. O. von Horn, Lydia Koidula ja Ingomar Vihmar, lavastaja, lavakujundaja ja muusikaline kujundaja Ingomar Vihmar, laulusõnade autor, muusika arranžeerija ja lauluõpetaja Feliks Kütt, valguskunstnik Karmen Tellisaar. Osades Kleer Maibaum, Karin Tammaru, Tambet Seling, Nils Mattias Steinberg, Astra Irene Susi ja Paul Samuel Vihmar. Esietendus 01.02.2025 Endla teatri Küünis.

⁹ „Julia, Julia!“, autor Jari Juutinen, tõlkija ja dramaturg Anne-Ly Sova, lavastaja Laura Jaanhold, kunstnik Illimar Vihmar, videokujundaja Mikk-Mait Kivi, valguskujundaja Sander Põllu, muusikaline kujundaja Feliks Kütt. Laval Carita Vaikjärv, videos Astra Irene Susi, Nils Mattias Steinberg, Meelis Rämmeld, Kadri Rämmeld, Fatme Helge Leevald, Tambet Seling, Paul Samuel Vihmar, Ireen Kennik, Jaan Rekkor, Elian Gertrud Sula, Loore Lee Allmaa, Maarit Juhkamsoo, Kristiin Kink, Jan Erik Saard ja Tair Tiitus. Esietendus 24.05.2025 Endla teatri suures saalis.

„Julia, Julia!“ (Endla). Julia – Carita Vaikjärv. Foto Gabriela Järvet

Komponeeritus ja isikupära

Tema kinnitusel Endlas repertuaari koostades sellist süsteemi ei ole, et loomenõukogu ja turundusosakond istuvad koos ning mõtlevad, milline tükk hästi müüks. „Loomulikult pean ma alateadlikult hoidma tasakaalu – tunnetama, et võib-olla on vaja komöödiat või midagi kergemat,“ selgitab loomejuht.

Kriitikud on Vihmari tasakaalutaju pigem kiitnud. Pille-Riin Purje nendib lavastuse „Julia, Julia!“ arvustuses¹⁰, et kui samal ajal mängitakse Kүүinis uuslavastust „Juulikuu lumi“, mille vallatust on kohatu Soome sotsiaaltragöödiaga võrrelda, „kompavad mõlemad lavastused teatri piire, testivad kumbki omal moel teatrit kui päriselu peegeldust. Sedalaadi läbikomponeeritus ja samas ere isikupära teeb Endla mängukavale au“.

Sotsiaalset teatrit tehakse Endlas küll, seda saabki siduda Laura Jaanholdi nimega. Koosseisulistest lavastajatest on just Jaanhold olnud üks Endla repertuaari peamiseid ilmestajaid.

¹⁰ Purje, Pille-Riin 2025. Tragöödia Endla laval: tõsilugu Soome väikelinna nelikmõrva ainetel. *Postimees*, 17. VI.

„M & M ehk Kosjakased” (Endla). Tõlla Hans – Tambet Seling, Tõkkesilma Liisu – Astra Irene Susi, Suli Miina – Karin Tammaru. Foto Kalev Lilleorg

Kui vaadata lisaks uuslavastustele mullu Endla mängukavas olnud lavastusi, siis võib öelda, et Jaanholdil on olnud põhiroll selle teatrilaadi, mida võib nimetada sotsiaalseks või ääri-veeri ka poliitiliseks teatriks, esinemisel Endla repertuaaris. Lisaks lavastusele „Julia, Julia!” mängiti mullu ka tema Pärnu kandi lillemüüjatest rääkivat lavastust „Lillemüüjatel hakkas külm”¹¹ ja vägivallateemalist noortelavastust „Kurjus”¹². Kas ainult ühe selgelt sotsiaalse või poliitilise püsilavastaja olemasolu on Endla-suguse maakonnateatri kohta palju või vähe?

¹¹ „Lillemüüjatel hakkas külm”, lavastaja Laura Jaanhold, autorid Ott Kilusk ja Laura Jaanhold, kunstnik Illimar Vihmar, muusika autor Feliks Kütt, valguskujundaja Ivar Piterskihh. Osades Ireen Kennik, Kadri Rämmeld, Karin Tammaru ja Tambet Seling. Esietendus 13.04.2024 Endla teatri Künis.

¹² „Kurjus”, autor Jan Guillou, tõlkija Vladimir Beekman, dramatiseeriya Anne-Ly Sova, lavastaja Laura Jaanhold, kunstnik Illimar Vihmar, muusikaline kujundaja Feliks Kütt, videokujundaja Mikk-Mait Kivi, valguskujundaja ja videooperaator Ivar Piterskihh. Osades Nils Mattias Steinberg, Karl-Andreas Kalmet, Carita Vaikjärv ja Janek Joost. Esietendus 29.11.2023 Endla teatri suures saalis.

Agitatsioonilist teatrit ei tehta

Mingis plaanis võiks ju ka 2008. aastast mängukavas oleva fenomenaalselt menuka räme-komöödia „Testosteroon“¹³ (lavastaja Enn Keerd) sotsiaalse teatri jadasse lisada. Seda näidendit on kirjeldatud kui tänapäeva meeste, mehelikkuse ja paarisuhete üle peetavat debatti, isegi kui vorm on robustne farss või jantlik kommentaar sugude suhetest. *Macho*-kildudest kubisev teos ei mõju *macho*-kultusena, vaid *macho*-müüdi lammutamisena *macho*'dele arusaadavas keeles.

Üldiselt Vihmari ajal agitatsioonilist teatrit Endlas ei tehta. On küll antropoloogilist ja sotsiaalset huvi, aga mitte otsest poliitilist või aktivistlikku. Isegi Jaanhold ei kategoriseeru otseselt poliitiliseks. Sotsiaalseid valupunkte julgelt käsitlev teater pole eos poliitiline. Teater võib käsitleda vaesust, üksindust, soorolle, perekonflikte, vägivalda normaliseerimist, töötust või ka identiteedikriise väga otse ja valusalt, kuid sellest ei järeldu automaatselt, et ta oleks poliitiline. Sotsiaalne teater pigem näitab, kuidas inimesed kannatavad, käituvad või üksteist kahjustavad, kuid ei seo neid alati võimuhete, institutsioonide, ideoloogia või ühiskonnaelu korralduse puudustega.

Isegi „Juulikuu lumes“ irvitati agitatsioonilise-poliitilise teatrilaadi üle. „Kellel tuleb see südamest ja hästi välja, see võiks seda teha,“ leiab Vihmar samas.

Ositi võib selline teravuse puudus olla seotud „maakonnateatri“ publiku hoidmise ja kompromisside otsimise vajadusega.

Sven Karja, kes on 2020. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud doktoritöös¹⁴ (juhendaja Anneli Saro) käsitlenud Eesti teatrite repertuaaripoliitikat ajavahemikus 1986–2006, leiab, et Eesti teatri repertuaar ei kujune pelgalt kunstilise maitse järgi, vaid mitme teguri koosmõjus. Korraga mängivad rolli nii teatri esteetilised sihid, publiku ootused, trupi koosseis, mängupaiga võimalused kui ka rahastuse loogika. See tähendab, et küsimus ei ole ainult selles, milliseid tekste või ideid üks teater lavale tuua tahab, vaid ka selles, kellele mängitakse, millistes ruumides mängitakse ja milliseid riske saab teater endale lubada.

Esteetilisi riske hindav maakonnateater

Karja töö osutab ka sellele, et kuigi nõukogudeaegne ideoloogiline kohustuslik repertuaar kadus koos Eesti iseseisvuse taastamisega, ei kadunud kohustuslikkus

¹³ „Testosteroon“, autor Andrzej Saramonowicz, tõlkija Margus Alver, lavastaja Enn Keerd, kunstnik Silver Vahtre, valguskujundaja Jaan Laur, muusikaline kujundaja Feliks Kütt. Osades Oskar Seeman, Raivo Rüütel, Veljo Reinik, Ago Anderson, Sepo Seeman, Tambet Selging, Lauri Mäesepp või Lauri Kink. Varem mänginud ka Jaanus Mehikas ja Sander Rebane. Esietendus 04.10.2008 Endla teatri suures saalis.

¹⁴ Karja, Sven 2020. *Eesti teatrite repertuaar aastatel 1986–2006*. Doktoritöö. Tartu Ülikool.

„Suvekool“ (Endla). Äi – Ingomar Vihmar, Poja naine – Astra Irene Susi, Mees/Poeg – Nils Mattias Steinberg. Foto Priit Loog

repertuaarivalikutest täielikult. Selle asemele tuli turuloogika: paljudel teatritel peab kavas olema näiteks komöödia, suure saali lastelavastus või mõni muu suuremat publikut tõmbav lavastus. Seega on repertuaar alati kompromiss: ühelt poolt soov teha sisuliselt ja esteetiliselt tähenduslikku teatrit, teiselt poolt vajadus jääda nähtavaks, arusaadavaks ja majanduslikult toimivaks.

Ingomar Vihmar peab riskide tolereerimist oluliseks: „Mina käisin üheksakümnendatel palju teatris ajal, kui inimesed käisid vähem, ja näiteks Undi „Väikeses häärberis“ mängiti mõnikord neljakümnele inimesele. See ei teinud seda elamust kuidagi väiksemaks.“ Samas toimib mõni lavastus publiku peal ka siis, kui tegemist on raskepärase materjaliga. „Ja see ongi huvitav: mõni asi toimib publiku jaoks täiesti suurepäraselt, kuigi sa ise ei oskaks seda ennustada. See jääbki vahel müstikaks“.

Riskimine ei tähenda samas Vihmari jaoks ilmtingimata teravat poliitilisust. See väljendub Vihmari enda lavastustes teisel moel. Sven Karja on näiteks Lydia Koidula näidendi ainetel tehtud „M & M ehk Kosjakaski“ määratlenud „suure stiiliharjutusena, mis navigeerib samaaegselt õige mitmes voolusängis korraga. Stiilikategoriate nihestamine ja ootamatu übermängimine muidugi ongi üks kindel osa Vihmari lavastaja-käekirjast“, leiab Karja.¹⁵

¹⁵ Karja, Sven 2025. Kosjakased mai äss. *Sirp*, 14. III.

Mõne materjaliga seotud risk on selline, mille kohta ka lavastaja Vihmar ise on arvanud, et seda ei peaks üldse teatris tegema või et materjal „ei allu hästi tegemisele“, aga ta ikkagi teeb selle ära.

Jutt on mullu aprillis esietendunud Vaino Vahingu „Suvekoolist“. „Vahing kirjutab täiesti omamoodi. Mitte keegi ei kirjuta nii. Ja ma ei teadnudki alguses, kas ma oskan seda teha. See lihtsalt mõjus mulle. Mõtlesin, et kurat, võiks proovida. Ja siis mõned inimesed, nagu Jan Uuspõld, Priit Põldma, Külli Teetamm, Elina Reinold, ütlesid pärast, et selles on midagi väga eestlaslikku, mingit põhjaainet: see laua taga istumine, teleka vaatamine, kaevamine, see intelligentsi ja elu kokkupõrge, see pusserdamine. Aga see ei allunud mulle lavastajana kergesti. Proovides oli palju kahtlemist. Mõni asi oli oluline, aga mitte kõik ei allunud minu tahtele. Seal on väga häid osatäitmisi ja kohti, aga võib-olla ongi tore, et ta jäi natuke lahti. Praegu, kui me seda mängime, on seda väga huvitav teha, sest see otsing jätkub. Näitlejatel ka.“

Mängulõbu edu kriteeriumina

See pole ainus lavastus, mille kohta Vihmar nii räägib: Endla repertuaaris on olnud teisigi lavastusi, mis justkui jäävadki valmima, kus otsitakse pikalt publiku ees edasi. Astra Irene Susi mainib, et usaldus loomingulise juhi vastu on sellise teatritegemise viisi üks oluline eeldus. Rahvast „Suvekooli“ vaatamas samas väga palju ei käi. „Aga mängida on seda tore,“ ütleb Vihmar. Mõni asi lihtsalt hirmutab. Vahel juba autori nimi ise teeb oma töö.

Lugesin „Suvekoolist“ välja protesti: konformismi vastu, allasurutuse vastu, normeeritud vaesuse vastu. Kuigi poliitilise teatri mõttes protestiteatrit vähemalt mulluse repertuaari põhjal hinnates Endlas ei tehtagi (kui välja arvata „Juulikuu lumi“, kus teatritegijad metoodiliselt nii iseenda kui publiku vastu protestisid), siis esteetilist protestiteatrit, sellist, kus – nagu Karja ütleb – „navigeeritakse samaaegselt mitmes voolusängis korraga“, tehakse küll.

Ott Karulin uuris 2013. aasta doktoritöös¹⁶ (juhendaja Anneli Saro) Rakvere teatri kui maakonnateatri repertuaari kujunemist. Karulini üldine järeldus oli, et põhikujundaja pole „õige“ kunstiline põhimõte, vaid kompromisside süsteem.

Kõige tugevam väline mõjutaja on Karulini järgi riigi teatripoliitika, mis on pikka aega sidunud teatrite edu eeskätt publikuarvuga. Tema järeldus on, et sõltumata rahastussüsteemi muutustest on Eestis teatrite toetamise keskseks mõõdupuuks kinnistunud

¹⁶ Karulin, Ott 2013. *Rakvere Teater „täismängude“ otsinguil aastail 1985–2009*. Doktoritöö. Tartu Ülikool.

vaatajate hulk. See sunnib maakonnateatrit püüdma suuremat menu ja laiemat kõlapinda isegi siis, kui see võib tuua kaasa kunstilisi järeleandmisi.

Karulin rõhutab, et näiteks Rakvere Teatri puhul tuleb arvestada vähemalt nelja erineva sihtrühmaga: kohalik publik, maapublik, teatrilinnade publik ja suveteatripublik. Tema põhiidee on, et need rühmad ootavad repertuaarilt eri asju, mistõttu maakonnateater ei saa teha ühesugust repertuaari kõigile. Repertuaarivalik on seega alati ka küsimus sellest, millist publikut parasjagu teenindatakse ja millist publikut tahetakse juurde võita.

Rahastusmudeli tasandil rõhutab Karulin, et repertuaariteater on Eestis üles ehitatud eeldusele, et tuleb arvestada võimalikult laia vaatajaskonnaga ja maakonnateatri ideaalne repertuaaripoliitiline tulemus on täismäng: olukord, kus lavastus saavutab korraga nii suure tuntuse publiku seas kui ka tunnustuse teatriväljal. See on tema sõnul Eesti teatriväljal kõige ihaldusväärsem positsioon just seepärast, et süsteem sunnib teatreid kogu aeg balansseerima menukuse ja kunstilise legitiimsuse vahel.

Manipulatiivse teatri vastu

Vihmari sõnul tuleb umbes 60 protsenti Endla publikust väljastpoolt Pärnut ja Pärnumaad. Inimesed sõidavad Endlasse Tallinnast, Harjumaalt, Tartust. Spaad ja teater käivad Pärnus mingis mõttes kokku. „See on täiesti orgaaniline,“ tõdeb Vihmar. Samas „töötab“ üks lavastus vahel teistes Eesti linnades teisiti kui Pärnus.

Näiteks toob ta „M & M ehk Kosjakased“. „Sellega on läinud huvitavalt. Me mängisime seda päris palju ka väljas. Praegu hakkab publikut juba vähemaks jääma, ta on juba üle aasta mängukavas olnud. Aga see on üks neist töödest, kus huumor on suhteliselt spetsiifiline. Mõne minu lavastusega ongi nii, et osa inimesi on täiesti samal lainel ja saavad kohe aru, et seal on mingi kõrvalpilk juures, et see ei ole lihtsalt „kes kellega käib ja palju maksab“, vaid seal on mingi teine kiht ka. Ja siis mõni teine inimene ei saa üldse aru. Tartus näiteks mäletan etendust, kus see läks kohe käima ja sa said aru, et publik tajub seda teist registrit. Mõnes teises kohas jälle mitte. Ma ei saa ju kedagi sundida samale lainele. Aga selliseid asju on mul väga vaja teha – et saan lustida mingis teises registris kui lihtsalt „korralik klassikatöö“. Miks ma üldse selle „Mareti ja Miina“ võtsin? See ei ole ju mingi „hea näitemäng“, materjal on üpris kummaline. Aga just selles ongi midagi lähedat – et lähed sinna sisse sorima ja vaadata, mis sealt välja tuleb. See on mulle palju huvitavam kui teha midagi, mis on kohe sirgelt mõistetav. Selles mõttes on „Kosjakased“ rohkem minu nägu. Ja mulle väga meeldis selle lavastuse vormiline puhtus, kujundus ja see mäng vanusega, et vanemaid naisi mängivad nooremad ja kõik läheb natuke sassi. Vahel mulle meeldibki publikut segadusse ajada,“ tunnistab Vihmar.

See paistab Endla loomingulise juhi lavastustest ka üldisemalt välja. Kuigi maakonna-teatrite kohta kehtib ka Karulini doktoritöös nenditud arvamus, et seal tuleb justkui rohkem publikule meeldida, siis Endlas seda teenindusasutuse tunnet pole ma isiklikult väga tundnud. Mullusest repertuaarist ehk Kaili Viidase „Rocco ja tema vennad“¹⁷ esindab veidi magustatud ja flirtivat laiatarbeteatri laadi, veidi õhkus saali teenindamise soovi ka Aare Toikka lavastatud „Mäeküla piimamehest“¹⁸. „Aare Toikka „Mäeküla piimamees“ peibutab erinevaid publikukihte, üht võlub lopsakas rahvalikkus, teist läbimõeldud ja läbiv kujundisüsteem“, kirjutas arvustaja Pille-Riin Purje¹⁹. Sellise peibutavuse probleemiks on lavastajatõlgenduse mõningane lahtumine, teater nagu assortiikarp. Aga sama harva, kui Endlas saali õpetatakse, on tunda ka publiku peibutamise tahet. Samuti ei mängita seal üldjuhul publiku tunnetega nii palju, kui mängiti „Roccas ja tema vendades“.

„Üldse ei meeldi mulle teatris tunnete väljapressimine,“ selgitab Endla loominguline juht. „Pisara välja kiskumine tundub manipulatsioonina. (...) Kui ma mõtlen omaenda kõige tugevamatele teatrikogemustele noorena, siis need ei olnud seotud sellega, et ma elasin kellelegi kaasa või nutsin. Need olid seotud mingi kirjeldamatu ekstaasiga. Näiteks seesama Undi „Väikeses häärberis“ – see ei olnud minu jaoks kurb, see oli müstiline kogemus. Mõtlesin lihtsalt, kuidas on võimalik midagi sellist üldse teha. Tunnetega mängimine ei tundu mulle eriti seksikas. See on liiga lihtne viis mõjuda. See ei tähenda, et melodramaatikat ei võiks ka väga hästi teha.“ 2026. aastal on Ingomar Vihmar võtnud ise „Väikeses häärberis“ lavastada ja siitki nähtub Vihmari omalaadne leebe protest saali ootuste suhtes. Ülalmainitud „Julia, Julia!“ äsja kogetud ebaedu ei takistanud tal välja tuua sama verist (laval leiab aset kolm suitsiidi ja mõrv) näidendit.

¹⁷ „Rocco ja tema vennad“, lavastaja Kaili Viidas, autorid Luchino Visconti di Modrone, Vasco Pratolini, Enrico Medioli, Giovanna Cecchi, Massimo Franciosa ja Pasquale Festa Campanile, kunstnik Iir Hermeliin, tõlkija Aleksander Kurtina, dramatiseerija Ott Kilusk, valguskunstnik Ivar Pitterskihi, helilooja Robi Salumets, videokunstnikud Argo Valdmaa ja Antti Aalmaa. Osades Carmen Mikiver, Karl-Andreas Kalmet, Pääru Oja, Nils Mattias Steinberg, Ott Raidmets, Johannes Eensalu, Vesse Leok, Fatme Helge Leevald, Liis Karpov, Carita Vaikjärv, Meelis Rämmeld, Sten Karpov, Enn Keerd, Kati Ong, Vallo Kappak, Henri Helemäe ja Andre Nael. Esietendus 15.03.2024 Endla teatri suures saalis.

¹⁸ „Mäeküla piimamees“, autor Andrus Kivirähk (Eduard Vilde romaani ainetel), lavastaja Aare Toikka, kunstnik Illimar Vihmar, valguskunstnik Margus Vaigur, helilooja ja muusikaline kujundaja Veiko Tubin, videokunstnik Argo Valdmaa, koreograaf Marge Ehrenbusch. Osades Fatme Helge Leevald, Meelis Rämmeld, Andrus Vaarik, Priit Loog, Ott Raidmets ja Ago Anderson. Esietendus 28.10.2023 suures saalis.

¹⁹ Purje, Pille-Riin 2024. Näuhti!. *Teater. Muusika. Kino*, 3.

Gorki ja *italo*-disco

Üks Sven Karja doktoritöös mainitud maakonnateatri „kohustuslik“ žanr on suveteater, sageli mängitakse suvelavastusi väljaspool teatrimaja, n-ö leitud kohtades. Ka siin on Vihmari juhitud Endlas märgata erisust. Pärnu Endla enam eriti väljaspool maja suveteatrit ei tee.

Sellel on mitu põhjust. Esiteks on Endla juba nõukogude ajast olnud selline teater, mis mängib ka suvel statsionaaris, sest Pärnus on rohkesti suvitajaid. „See on vana traditsioon,“ selgitab Vihmar. Muidugi on tehtud suveteatrit ka mujal: Reius, Koidula muuseumi aias jne.

„Aga viimasel ajal olen tundnud, et suveteatrit on lihtsalt nii palju. Väga palju. Kas on mõtet oma näitlejad bussiga viisteist kilomeetrit kuskile võpsikusse vedada, kui hea idee ei sunni seda tegema? Kui on tõesti superkoht ja superidee, siis muidugi. Aga niisama sellepärast, et peaks, ei taha. Ja teine asi: see ei ole alati ka rahaliselt mõttekas. Sageli on targem mängida saalis poole saaliga kui minna õue, sest kõik kulud – turva, kempsud, tehnika – löövad eelarve kohe üles. Nii et ma ei välista suveteatrit, aga ma ei näe mõtet teha lihtsalt sellepärast, et kõik teevad.“

Maksim Gorki „Suvitajad“²⁰ (lavastaja Ingomar Vihmar) on hea näide Karulini mainitud täismängust. Seda oli lavastajal hea teha, sest ta väljendas seal peamiselt omaenda esteetilist kreedit. Aga *italo*-disco kihistuse lisamine tõi kaasa ka publiku.

Nii Karja kui Karulini doktoritöö mainib repertuaaripoliitikat kujundava tegurina ka teatriruumide täitmise vajadust. Maakonnateater on sageli midagi enam kui teater, tegemist on kultuurikeskusega. Nii Endla kui Rakvere on korraldanud väärtkinoseansse. Endla seda enam ei tee, sest ruumid on põhitegevusega piisavalt koormatud.

Rui lai on repertuaar?

Aga kas muud kunstiliigid ja kogukonnaprojektid peaksidki olema vaadeldud lahus teatri etenduskunstilisest repertuaarist? See sõltub ilmselt sellest, milleks repertuaari mõistet kasutatakse: kas kunstilise põhiidentiteedi kirjeldamiseks, rahastuse arvestuseks, statistiliseks võrdluseks või publikutöö kajastamiseks.

²⁰ „Suvitajad“, autor Maksim Gorki, tõlkija Hans Luik, tekstiredaktsiooni autor ja lavastaja Ingomar Vihmar, kunstnikud Andrus Jõhvik ja Ingomar Vihmar, muusikaline kujundaja ja laulusõnade autor Feliks Kütt, valguskunstnik Margus Vaigur, koreograaf Rauno Zubko. Osades Priit Loog, Kati Ong, Karin Tammaru, Karl-Andreas Kalmet, Meelis Rämmeld, Ireen Kennik, Tambet Seling, Carita Vaikjärv, Märt Avandi, Ott Raidmets, Kleer Maibaum, Jane Napp, Enn Keerd ja Sten Karpov. Esietendus 14.05.2022 Endla teatri suures saalis.

Endla korraldab juba pikalt näituseid (olen ka ise Endla näituselt mõned aastad tagasi maali soetanud). Teatril on galerist, kes sellega tegeleb. Olen külastanud ka teatri džässiklubi, mis toimub umbes kord kuus. Pikalt on toiminud ka Endla noortestudio, mida Vihmar veab koos Laura Jaanholdiga. Aeg-ajalt toimuvad vestlusõhtud, mälu-mängud õpilastele.

Teater ei piirdu sõnalavastustega. Teatripraktikasse kuuluvad juba ammu tants, visuaalteater, dokumentaalvormid, heliinstallatsioonid, linnaruumiaktatsioonid ja osaluskunst. Kui teater neid vorme kunstiliselt arendab, siis on need osa tema repertuaarist, isegi kui nad ei sarnane klassikalise lavastusega. Mõne teatri esteetika ja missioon võib põhinedagi just kogukondlikkusel, osalusel või sotsiaalsel dramaturgial. Sellisel juhul oleks kunstlik öelda, et see pole repertuaar, sest just see ongi selle teatri kunstiline keel. Näiteks Jaanholdi kaaskirjutatud ja lavastatud „Lillemüüjatel hakkas külm“ on sellises hübriidses keeles tehtud teater, kus kogukonnatöö ja teatrikunst põimuvad.

Sõnateatri hübriidiseerumise üks selgemaid tunnuseid on viimastel aastatel olnud sõnateatri lavadel üha sagedamini esinevad muusikud; kontserdid, mis leiavad aset sõnalavastuse sees. Eesti Draamateater on olnud sellise sulandumise eestvedaja. Nii „Macbethi“ kui „Rahamaa“ puhul (need pole kaugeltki ainsad sarnased näited Draamateatrist) on õigustatud küsimus, kas laval pole korraga kaks kunstisündmust: kõrgtasemel ja võimas kontsert ning sellega põimitud sõnateatrilavastus.

„Lasteteater“ pole deminutiiv

Vihmar ütleb, et ka temale iseenesest meeldib, kui laval on bänd või muusikud, aga tal ei ole veel olnud ideed, mis seda päriselt nõuaks. Pärnus on isegi oma orkester olemas. Endlal oli üks plaan Pärnu Linnaorkestriga, aga see jäi ajapuudusel ära. Endla loomejuht tunnistab, et talle on avaldatud survet teha ka muusikali. „Mul ei ole muusikalide vastu midagi, aga keegi ei ole tulnud ideega, mis mul silmad särama paneks. Me ei ole muusikaliteater. Ja ma ei taha hakata mõtlema, et nüüd otsime lihtsalt mingi muusikali, sest oleks vaja.“

Pean tunnistama, et ma pole kunagi näinud mitte ühtegi Pärnu Endla lastelavastust, seetõttu on see väga vajalik repertuaarinišš siinse artikli käsitlusest väljas. Endla loomingu juhi jaoks pole tegemist millegagi, mis tuleks lihtsalt ära teha. „Mul on lasteteatri suhtes üldse eriline tunne, sest ma läksin ise kaheaastaselt esimest korda teatrisse. Midagi ma sellest mäletan – mitte sisu, vaid tunnet. Ema ütles, et ma kartsin kohutavalt, aga kui küsiti, kas lähme ära, siis ütlesin ei. See oli mingi väga tugev kogemus. Sealt see

„Semud ja sellid“ (Endla). Esitajad Liis Karpov ja Sten Karpov. Foto Gabriela Järvet

armastus teatri vastu hakkas. Nii et kui väikestele tehakse head teatrit, on see väga oluline,“ leiab Vihmar.

Ingomar Vihmari kaalutlused Endla repertuaari koostamisel viitavad mu meelest sellele, et meil pole mõtet väljaspool pealinna asuvast teatrist tingimata mõelda kui maakonnateatrist. Endlat ei saa kirjeldada lihtsalt vastandina pealinnateatrile, mille ülesanne on kohalikku publikut teenindada ja aeg-ajalt mõni „suurem töö“ ära teha. Endla näitel on näha, et maakonnateater toimib tänapäeval palju liikuvamas kultuuriruumis: publik ei tule ainult oma linnast, lavastuste retseptsioon ei teki ainult kohapeal ning teatri identiteet kujuneb korraga nii kohalikus, üleriigilises kui ka hooajaliselt turismist mõjutatud vaateväljas.

Sellises olukorras ei tundu repertuaar enam niivõrd valmis programm, kuivõrd pidev häälestamise praktika. Küsimus ei ole ainult selles, millised tekstid või teemad kokku

panna, vaid ka selles, kuidas hoida institutsiooni sisemist pinget nii, et teater ei tarduks ühe domineeriva ootuse teenindajaks. Kui maakonnateatri või üldse repertuaariteatri puhul räägitakse sageli tasakaalust kunsti ja publiku vahel, siis tegelikult võiks täpsemalt rääkida eri ajarežiimide vahelisest tasakaalust. Üks lavastus peab kohe kõnetama, teine võib avaneda aeglaselt; üks sünnib turvalisema valikuna, teine realiseerib mitu aastat küpsenud soovi; üks kinnitab teatri äratuntavust, teine aga nihutab selle piire.

Just siin paistab Endla puhul oluline olevat vastastikune usaldus ja kannatlikkus kui repertuaaripoliitiline ressurss. Usaldus trupi sees, mis lubab teha ka selliseid lavastusi, mis „ei allu“ kohe või täielikult. Usaldus publiku suhtes, et tema jaoks ei pea kogu aeg lihtsustama ega üle seletama ega tingimata otsima Karulini kirjeldatud täismängu. Ja teiselt poolt publiku usaldus teatri vastu, mis võimaldab teatril truuks jääda ka siis, kui ees ei oota kohe selgelt turundatav või mugavalt tarbitav elamus. Või kui vahepeal isegi tarbetult šokeeritakse. Niisugune usaldus ei teki ühe menulavastuse või ühe tugeva hooajaga, vaid pika aja, püsisuhte jooksul. Võib-olla just selles seisnebki Vihmari-aegse Endla repertuaari tugevus: mitte üksikutes hittides või auhindades, vaid võimes säilitada kunstilist enesekindlust väliste nivelleerivate survete kiuste; julguses mitte kalkuleerida, vaid tunnetada, otsida, teinekord publikust ka selle enda huvides mööda vaadates.

Seetõttu võiks Endla mullust repertuaari vaadata ka väikese vastuväitena levinud arusaamale, et maakonnateatri peamine ülesanne on olla korraga ligipääsetav ja selge ning pidevalt tõestada oma vajalikkust publikuarvuga. Endla näib lähtuvat pigem eeldusest, et repertuaar ei pea ainult kinnitama kohalikku maitset, vaid võib seda ka tasapisi ümber kujundada, vaidlustada, avardada. Mitte agressiivselt, manifestina või publikut kasvatava üleolekuga, vaid järjekindla kõrvalpilgu, vormilise nihke ja sisemise mitmehäälsuse kaudu. Sarnaselt Eesti Draamateatriga on Endla mu arvates tõestanud, et repertuaariteatrite ja kitsamalt maakonnateatrite repertuaaripoliitika kujundamisel ei domineeri ellujäämisstrateegia. Samuti ei tegele need teatrid tingimata kompromisside kunstiga, nagu seda on kirjeldatud, vaid püüavad kaitsta ja kasvatada oma kunstilist autonoomiat.